

Александрова В. В., Білоконь К. С., Савченко А. В.

викладачі

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглядається самостійна робота як прояв індивідуальності студентів. Автори досліджують різні думки вчених стосовно такої роботи та способи визначення у педагогічній науці: як метод, форму навчання чи засіб включення студентів у пізнавальну діяльність. Найбільша увага приділяється ролі викладача в організації самостійної роботи та виокремлюються педагогічні умови за яких цей процес стає більш ефективним.

Ключові слова: самостійна робота, мотивація навчальної діяльності, умови організації самостійної роботи, наукове керівництво діяльністю студентів.

Постановка проблеми. На сучасному етапі перспективного розвитку вищої школи набуває значення становлення студента як самостійно критично мислячого суб'єкта своєї праці, а не об'єкта навчання. Сьогодні навчання не може бути метою освіти, а є лише її необхідною (але недостатньою) передумовою. Метою вищої освіти є формування певних психічних властивостей студента. Все інше підпорядковується цій меті. Колективні форми роботи в процесі навчання у вищій школі поєднуються з проявом індивідуальності студента, з його самостійним оволодінням знаннями, коли засвоєний у навчанні досвід (знання, цінності, навички, уміння, звички) перетворюється на особистісно-соціально значущі психічні властивості людини (спрямованість особистості, ерудицію та компетентність, майстерність та професійні здібності, норми загальнолюдської моралі і поведінки). У зв'язку з викладеним виникають протиріччя між потребою переосмислити сутність навчання та роль самостійної роботи в ній у контексті сучасного громадянського суспільства та проблем формування особистості й відсутністю обґрунтованих та розроблених технологій організації самостійної та індивідуальної роботи студентів як засобу творчого розвитку майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні підходи до визначення такого поняття, як «самостійна робота». Так, одні науковці вважають самостійну роботу видом індивідуальної та групової пізнавальної діяльності студентів під час аудиторних та поза аудиторних занять (Р. Нізамов, Н. Сагіна та ін.); інші розглядають самостійну роботу як різновид навчальних завдань, які виконуються під керівництвом викладача (П. Підласистий, М. Гарунов, Н. Нікандров, Л. Зоріна, М. Скаткін та ін.) або навпаки за відсутності

викладача і без його безпосередньої допомоги (В. Граф, І. Ільясов, В. Ляудіс, Н. Сагіна, О. Чиж). Вчені Л. Деркач, І. Шайдур, Н. Сагіна та ін. досліджують самостійну роботу студентів як таку, що проводиться за спеціальним індивідуальним навчальним планом, складеним на основі врахування індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів.

Мета статті – розглянути шляхи організації самостійної роботи студентів як засобу творчого розвитку особистості майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Єдиної думки стосовно самостійної роботи студентів немає. Якщо таку роботу розглядати як метод навчання, то її можна вважати засобом закріплення та тренування, вироблення вмінь та навичок. А якщо самостійну роботу вважати формою організації навчальної діяльності студентів, то вона виступає засобом розвитку творчих здібностей та професійного мислення і її призначення – розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення, ініціативи в прийнятті рішення.

П. І. Підкасистий зазначає, що самостійна робота – це не форма організації навчальних занять і не метод навчання. Її розглядають як засіб включення учнів (студентів) у самостійну пізнавальну діяльність, засіб її логічної і психологічної організації. І як різні засоби, самостійна робота без визначення в ній чітко сформульованого завдання залишається в кращому випадку нейтральною по відношенню до характеру пізнавальної діяльності учня (студента) [6, с. 38]. Як пише О. Я. Савченко «... лише безпосереднє залучення учнів (студентів) у процес, який вимагає застосування самостійних зусиль думки, волі, почуттів, забезпечує оволодіння досвідом пізнавальної самостійності» [7, с. 329].

Важливо з'ясувати роль викладача в організації самостійної роботи. Такі дослідники як В. Д. Мороз, П. І. Підкасистий приділяють викладачу відповідне місце в організації цієї роботи: вона здійснюється під керівництвом викладача, який у разі необхідності надає допомогу студентам і контролює результати у такий спосіб, щоб не допустити точного, обмежуючого ініціативу учнів інструктування.

Як відомо, активність пізнавальних процесів обумовлюється наявністю відповідної мотивації і усвідомлення важливості роботи, що виконується. В якості особливої мотивації тут можуть відігравати роль: відносна свобода дій при виконанні роботи, радість самопізнання, пов'язана з бажанням перевірити себе, свої сили, усвідомлення відповідальності (вирішую сам, без будь-якої допомоги), може відіграти роль і зовнішній стимул, наприклад, отримання високого балу за самостійну роботу.

Тому можемо визначити, що самостійна навчальна робота – це організована викладачем, активна діяльність студентів, спрямована на виконання визначеної дидактичної мети в спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь і навичок, узагальнення та систематизація знань. Відомий німецький педагог Адольф Дистерверг наголошує на важливості самостійної діяльності: «Розвиток та освіта жодній людині не можуть бути передані. Кожен, хто прагне до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю,

власними силами та власним напруженням. Ззовні він може отримати тільки поштовх, спонукання. Тому самодіяльність є одночасно і засобом і результатом освіти» [2, с. 101]. Незважаючи на різні підходи до визначення самостійної роботи (чи то позааудиторна робота відділена від навчального процесу і ведеться без особистої участі викладача, чи то форма навчального процесу під керівництвом і контролем викладача), у ході навчального процесу відбувається творча діяльність студента з набуття і закріплення наукових знань. Окрім того, самостійна робота передбачає не тільки засвоєння знань, а й розвиток внутрішньої і зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця, здатного до рефлексії та індивідуальної траєкторії самонавчання. А педагог, окрім передачі знань, виступає і як організатор роботи студентів, і як консультант з їх самоосвіти» [там само, с. 102-103].

У результаті проведеного дослідження можемо констатувати, що самостійна робота студентів охоплює :

1. підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських занять);
2. виконання відповідних завдань з навчальної дисципліни протягом семестру;
3. самостійну роботу над окремими темами навчальних дисциплін відповідно до навчально-тематичних планів;
4. підготовку до практики та виконання завдань, передбачених практикою; підготовку до всіх видів контрольних робіт, у тому числі до курсових, модульних і комплексних контрольних робіт;
5. підготовку до дипломної роботи бакалавра та магістра;
6. роботу в наукових гуртках, семінарах тощо;
7. участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах тощо [1].

Усі ці форми навчання містять у собі самостійну роботу студентів під керівництвом викладача, метою якої є закріплення, засвоєння на лекції знань, умінь та навичок. Вона сприяє більш ґрунтовному засвоєнню достатньо доступного матеріалу і додаткової інформації та виконання творчих робіт [3].

Викладач при виконанні самостійної здійснює наукове керівництво, відповідно сучасним реаліям науки та соціуму: розробляє проблемне завдання, методичне забезпечення, наявність відповідної системи оцінок.

Розглянемо *умови організації самостійної роботи* студентів у позааудиторний час, які сприяють творчому розвитку особистості майбутнього фахівця. По-перше, створення завдань для самостійної роботи здійснюємо за умови розробки завдань комплексів, пов'язаних з основними розділами програми. Завдання, які видаються на навчальний рік, логічно взаємопов'язані. Так, кожний тематичний комплекс може складатися з 5-6 завдань, наприклад: скласти опорну схему або заповнити опорну таблицю; відповісти на питання самоперевірки; розв'язати ситуаційні задачі і вправи. До завдань додається список рекомендованої літератури.

Умови та організація самостійної роботи повинні відповідати сучасним технічним можливостям у вигляді активного застосування інформаційних та

телекомунікаційних технологій, а також інтеркультурного досвіду впровадження цього модуля в сучасні дидактичні системи. Наприклад, ми реєструємо студентів на курси «LingvaSkills», які охоплюють матеріал англійської мови відповідно до трьох рівнів знань А-1, А-2, В-1 (В-1+) контролюємо їх самостійне проходження цих курсів. Мотивує студентів те, що по закінченню роботи вони отримують сертифікати на володіння англійською мовою відповідного рівня знань.

Самостійна робота студента буде ефективною за умови виконання необхідних вимог: обґрунтований розподіл обсягів аудиторної і самостійної роботи; наявність методики організації і управління самостійною роботою студентів; забезпечення студента необхідними навчально-методичними матеріалами [5].

Саме викладач може зробити самостійну роботу студентів більш ефективною, чому сприяють наступні *шляхи активізації* цієї роботи з боку викладача: навчання студентів прийомам і способам самостійної роботи; забезпечення кожного студента необхідними методичними вказівками, навчальними посібниками тощо; створення комплексних навчальних посібників для самостійної роботи, приклади розв'язування завдань; застосування активних методів навчання (дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних ситуацій, проблемне викладання ділові ігри тощо); формування внутрішньої мотивації до самостійної роботи за рахунок сполучення даної теми з майбутнім фахом слухача, його професійною діяльністю; надання контрольних питань лекційному потоку після кожної лекції; індивідуалізація домашніх завдань; розробка варіантів творчих завдань; залучення студентів до науково-дослідної роботи.

У зв'язку з цим можна запропонувати такі *види самостійної роботи*: робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекцій; самостійне вивчення окремих тем або питань із складанням конспекту; виконання самостійних робіт у формі рефератів, доповідей з конкретних проблем, складання письмових звітів або усних доповідей; анотування і конспектування монографій чи їх окремих глав, статей; вирішення ситуаційних завдань, виконання письмової контрольної роботи або тестування; творчі завдання (доповіді, проекти, звіти тощо); дискусії, рольові ігри, звіти про науково-дослідну роботу; складання словників з теми, складання картотеки літератури за змістом фахової діяльності; складання бібліографій та реферування на задану тему; робота в архіві, музеї, бібліографічному відділі бібліотеки.

Ще один ефективний засіб самостійної та індивідуальної роботи – розв'язання творчих завдань студентами. Так, на заняттях з іноземної мови професійного спрямування можна організовувати «круглі столи» з певної теми. Розгляд питань «круглого столу» здійснюється на рівні трьох груп. До першої групи «науковців» входять ті студенти, котрі готують певну пропоновану тему. Вони повинні розкрити сутність теми, висвітлити її основні питання. Друга група «наукових опонентів» бере участь в обговоренні теми, створює проблемні ситуації. До цієї групи входять

студенти, які також працюють над темою, самостійно розробляють проблемні ситуації. Третю групу «експертів» утворюють студенти, що найкраще володіють англійською мовою. Вони дають оцінку роботи кожного студента із двох попередніх груп. Для організації й проведення заняття у формі «круглого столу» кожен студент одержує індивідуальне завдання і за його виконання отримує певну кількість балів. Так, наприклад, можна провести заняття у формі «круглого столу» при вивченні тексту правової спрямованості «Закони царя Хамураппі, Наполеонівське право, Римське право». Слід зазначити, що таким чином створюється особлива атмосфера, де немає «сильних» та «слабких» студентів, а є єдина зацікавленість предметом. Звичайно, не можна говорити про те, що студент з низьким рівнем знань виступає на рівні студента з високим рівнем знань, але завдяки створеній атмосфері, завдяки індивідуальним завданням для організації самостійної роботи, ця різниця у рівнях підготовки мінімалізується» [4, с. 38-39].

Студентам пропонуємо індивідуальні завдання з теми. Так, для студентів з недостатнім рівнем знань даємо такі завдання: Прочитайте наступні словосполучення, знайдіть речення, в яких вони зустрічаються, перекладіть їх: a decline level of life – зниження рівня життя; centralized political authorities – централізована політична влада; to hire the barrister – найняти адвоката; military tactics and the chivalric code – військова тактика та рицарський кодекс тощо.

Студентам з достатнім рівнем знань пропонуємо завдання іншого типу. Вони повинні дати відповіді на питання: Як ви розумієте закони царя Хамураппі? Чим характеризувався Римське право? Якою була роль Наполеонівського права у Європі? тощо.

Група студентів виступає в ролі «опонентів», повинна виконувати проблемні завдання, наприклад, студентам пропонуємо такі завдання за темою: Розкажіть про стан права у Середньовічний період. Уявіть, що ви мешкаєте в цей час, щоб ви могли розповісти про захист прав жінок. Уявіть, що ви виступаєте з доповіддю про Середньовічний період, на які основні моменти ви б звернули увагу як майбутній юрист? Про які відмінності ви могли б розказати, порівнюючи цей період, наприклад, з античним.

Третя група студентів контролює правильність усіх відповідей, регулює процес обговорення, виправляє помилки, дає певні підказки, взагалі – допомагає подолати труднощі, якщо такі виникали.

Важливою формою самостійної й індивідуальної роботи є залучення студентів до виконання науково-дослідних завдань. Кожному студенту пропонуємо розробити таке завдання із заданої теми. Це може бути реферативний переклад, доповідь тощо. Студенти мають можливість самостійного вибору текстів із запропонованих викладачем. Так, наприклад, при вивченні основ правознавства студент готує детальну доповідь з певної правової системи, розкриває її провідні принципи. Мета виконання таких проектів полягає в удосконаленні навичок самостійного читання і перекладу тексту, у практичній допомозі студенту щодо організації навчальної діяльності, у стимулюванні самостійного вивчення програмового матеріалу.

Така індивідуальна самостійна робота з професійно спрямованою автентичною літературою, забезпечує можливість систематизувати, поглибити, узагальнити, закріпити й практично застосувати знання з курсу іноземної мови професійного спрямування. Необхідний обов'язковий контроль виконання самостійної роботи студентами у формі: семестрових заліків; індивідуальні бесіди та консультації з викладачем; перевірка рефератів та письмових робіт; колоквиуми; рецензування письмових звітів; тестування; проведення групових письмових контрольних робіт; перевірка конспектів практичних занять, першоджерел, монографій та статей.

Однією з важливих форм реалізації індивідуальної та контролю самостійної роботи є *система індивідуальних консультацій*. Для цього на кафедрі складають графік консультацій, який оприлюднюється для студентів (вивішується на дошці оголошень тощо). Вони надаються студентам разом з пакетом методичних матеріалів, підготовлених викладачем заздалегідь. Кожен студент в групі може розраховувати на певний час консультації, призначеної саме для нього: для роз'яснення найбільш складних питань для самостійного засвоєння програмного матеріалу, отримання допомоги у виконанні практичних завдань, здійснення поточного контролю. Саме можливість регулярно і повною мірою отримувати консультативну допомогу викладачів у засвоєнні навчального матеріалу значно активізує пізнавальну діяльність студентів і сприяє підвищенню результативності самонавчання студентів [4, с. 39].

Так, студенти систематично отримують консультації з матеріалу, що передбачений для самостійного опрацювання. Роботу слід організовувати таким чином, щоб допомогти кожному подолати труднощі при виконанні самостійних завдань.

Отже, самостійна робота допомагає успішно навчатися як в аудиторії, так і поза нею, розвиває необхідні *навички і вміння*: 1) самостійно формулювати й утримувати свою мету до її реалізації; 2) моделювати власну діяльність, тобто виділяти умови, важливі для реалізації своєї мети; 3) розвиває увагу, пам'ять та процеси мислення; 4) оцінювати кінцеві та проміжні результати своїх дій; 5) вдосконалювати необхідні навички та вміння для навчальної діяльності; 6) розвивати високий рівень особистої саморегуляції, високу самосвідомість, адекватну самооцінку, рефлексивність, організованість, самостійність, а також сформованість вольових якостей.

Бібліографічні посилання

1. Акманова С. В. Развитие навыков самообучения у студентов университета: Дис. кан. пед. наук. / Светлана Владимировна Акманова. – Магнитогорск, 2004. – 200 с.
2. Воздіган І. М. Організація та види аудиторної самостійної роботи студентів у світлі Болонського процесу / І. М. Воздіган, О. М. Медкова // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Додаток 3. – Т. 2 – К., 2008 – С. 98-106.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 с.

4. Мелікова С. О. Науково-методичні матеріали до впровадження індивідуалізації професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів – майбутніх педагогів / Сусанна Омарівна Мелікова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 62 с.

5. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: Автореф. дис. / Л. В. Онучак. – К., 2002. – С. 6.

6. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / Павел Иванович Пидкасистый. – М., Педагогика, 1980. – С. 7.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / Олександра Яківна Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 356 с.

Aleksandrova V. V., Bilokon K. S., Savchenko A. V. Organization of independent work of students as a means of creative development of personality of a future specialist.

The article deals with individual work as a manifestation of individuality of students. The authors investigate various scholars' views on such work and ways of defining it in pedagogical science: how to include students in cognitive activity, as a method or form of learning, when individual work becomes a means of developing creative abilities and professional thinking.

Development and education of any person cannot be transferred, therefore individual activity is important, as it activates cognitive processes. The authors pay the greatest attention to the role of the teacher, who not only passes on knowledge, but also acts as the organizer of student work, a consultant on their self-education. It's emphasized to motivate individual work of students, which helps to understand the importance of the work that is being performed. In the course of performing individual activities, the teacher carries out scientific guidance, in accordance with modern realities of science and society: develops a problem task, methodological support, the presence of an appropriate system of marks.

The article outlines different approaches to the definition of individual work (whether extra-curricular work is separated from the educational process and is conducted without the personal involvement of the teacher, or the form of the educational process under the guidance and control of the teacher), in the course of the educational process, the student's creative activity is undertaken to acquire and consolidate the scientific knowledge.

The authors call the pedagogical conditions in which this process of independent work becomes more effective and describes the application of active methods of organizing independent work of students.

Keywords: individual work, motivation of educational activity, conditions of organization of individual work, scientific management of students' activity.